

Vardan Atoyan

► **To cite this version:**

Vardan Atoyan. -
 XXI Century, 2016, 4 (68), pp.25-39. <hal-03261418v2>

HAL Id: hal-03261418

<https://hal.science/hal-03261418v2>

Submitted on 21 Sep 2021

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

HAL Authorization

**ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՓՈՐՁԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Վարդան Աթոյան՝

Բանալի բառեր՝ փորձագիտական հանրություն, ուղեղային կենտրոններ, վերլուծական աշխատանք, մտավոր ներուժ, պետական կառավարում, հանրային քաղաքականություն, Ազգային անվտանգության խորհուրդ:

21-րդ դարի հարափոփոխ գործընթացներում առավելություն են ստանում այն պետությունները, համակարգերն ու կառույցները, որոնք ընդունակ են ժամանակին արձագանքել փոփոխություններին, արագ հարմարվել նոր մարտահրավերներին, յուրացնել նոր «խաղի կանոնները»՝ հստակեցնելով սեփական նպատակները, հաշվարկելով ու ճիշտ օգտագործելով իրենց տնտեսական, քաղաքական, տեղեկատվական և ինտելեկտուալ ռեսուրսները:

Նման պայմաններում պետության անվտանգության և բնականոն զարգացման ապահովումն առաջ է քաշում արտաքին և ներքին բազմաբնույթ գործընթացների մշտադիտարկման, հնարավոր սպառնալիքների բացահայտման, գնահատման և համապատասխան լուծումների որոնման խնդիրը, որը պահանջում է գաղափարների և առաջարկությունների առաջընթաց, որոշումների նախապատրաստման և ընդունման արդյունավետ մեխանիզմների ներդրում: Այդ առումով արտերկրի առաջավոր փորձը ցույց է տալիս, որ նման մեխանիզմների արդյունավետությունը կախված է հանրային քաղաքականության տարբեր սուբյեկտների ներգրավվածության աստիճանից և հենվում է փորձագիտական մշակումների, այդ թվում՝ տեղեկատվության հավաքման, մշակման, վերլուծության և կանխատեսման գործունե համակարգի ստեղծման վրա:

Պետք է նշել, որ քաղաքական վերնախավի (իշխանություն, պետություն) հետ ինտելեկտուալների (գիտնականներ, փորձագետներ) փոխհարաբերությունների խնդիրները կարևորվել են բոլոր ժամանակներում և բազմակողմանիորեն հետազոտվել հին հունական մտածողների աշխատանքներից սկսած մինչև մեր

^{*} «Նորավանք» ԳԿՀ փոխտնօրեն, ՀՊՏՀ քաղաքագիտության ամբիոնի դոցենտ, տ.գ.թ.:

օրերը: Այսպես, դեռևս Պլատոնի «Պետություն» երկխոսության մեջ փիլիսոփաներին է տրվում առաջնային դեր «իդեալական պետության» կառավարման գործում:

Հայրենական պատմագիտությունից ևս հայտնի է Հայոց իշխանական մարմինների հետ ինտելեկտուալների փոխգործակցության մասին: Անտիկ հեղինակների վկայությամբ, Տիգրան Մեծի պալատներում ապրում և ստեղծագործում էին հույն երևելի փիլիսոփաներ և մտածողներ, որոնցից էր հայտնի հռետոր, փիլիսոփա և քաղաքական գործիչ Մետրոդորոս Սկեպսիացին, որը Հայոց արքայի անմիջական խորհրդականներից մեկն էր [1]:

Ինչպես ճշմարտացիորեն նշում է ռուսաստանցի հետազոտող Ս.Տուրոնովը՝ պետական կառավարման կատարելագործման համաշխարհային փորձը հաստատում է, որ պետության տեղեկատվական-վերլուծական ապահովումն անհրաժեշտ է դիտարկել որպես բոլոր մակարդակներում գործունեության արդյունավետության բարձրացման ռազմավարական ուղղություններից մեկը՝ պետական, ճյուղային, տարածաշրջանային, միջազգային և այլն: Հաշվի առնելով ասվածը՝ արհեստավարժ վերլուծաբանի անձը վեր է ածվում քաղաքական որոշումների մշակման և ընդունման գործընթացի անքակտելի և առանցքային տարրերից մեկի: Աշխարհի զարգացած երկրների մեծամասնությունում պետական իշխանության բարձրագույն մակարդակում, պետության ղեկավարի վարչակարգում կարելի է հայտնաբերել վերլուծաբանների և խորհրդատուների ոչ մեծ, բայց ազդեցիկ խումբ, որոնց երաշխավորությունները վերաբերում են ընդունվող հանրային որոշումների քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական հետևանքներին: Նրանք, որպես կանոն, գործադիր իշխանության շրջանակներում համակարգում են իրենց գործընկերների աշխատանքը, որտեղ նրանց համար հատկացված են հաստիքներ, ինչպես տարբեր ղեկավարների անմիջական աշխատակազմում, այնպես էլ մասնագիտացված վերլուծական բաժիններում [2]:

Վերոնշյալի լավագույն օրինակներից է Ֆրանսիայի «նախարարական կաբինետների» համակարգը, որը խորհրդականների ինստիտուտ է. ինտելեկտուալները և վերլուծաբաններն անմիջականորեն աշխատում են պետական իշխանության մարմիններում, այդ թվում՝ բարձր մակարդակի պետական պաշտոնյաների հետ սերտ շփումներում: Ավելին, ընդդիմադիր կուսակցությունների կողմից զուգահեռաբար ստեղծվում են «ստվերային կաբինետներ», որտեղ ներառվում են վերլուծաբաններ և ինտելեկտուալներ: Վերջիններս բավական ազդեցիկ են ինչպես քաղաքական օրակարգի սահմանման, այնպես էլ քաղաքականության իրականացման գործընթացում [3]:

Եթե անհատական մակարդակով գիտելիք կրողներին իշխանական համակարգ ներգրավման մեթոդները բավական պարզ են և բավականաչափ ուսումնա-

սիրված, ապա վերջին տասնամյակներում հատկապես արևմտյան քաղաքագիտական դիսկուրսում առավել արդիական է դարձել պետություն-փորձագիտական հանրություն ինստիտուցիոնալ մակարդակով փոխգործակցության խնդիրը: Բազմաթիվ երկրներում քաղաքական վերնախավը և, մասնավորապես, ազգային անվտանգության ապահովման համար պատասխանատու մարմինները հաջողությամբ օգտվում են ինտելեկտուալ արտադրանք թողարկող վերլուծական հաստատություններից, որոնք ընդունված է անվանել «ուղեղային կենտրոններ» (*Think Tanks*): Հատկանշական է, որ տարբեր երկրներում ուղեղային կենտրոնների ի հայտ գալը և զարգացումը պայմանավորված են եղել, առաջին հերթին, պետության նպատակաուղղված քաղաքականությամբ, այսինքն՝ երկրի ինտելեկտուալ ներուժի համախմբման, հասարակական, քաղաքական, տնտեսական և անվտանգության հիմնախնդիրների լուծման գործում և որոշումների կայացման գործընթացում այդ ներուժի կիրառման անհրաժեշտության գիտակցմամբ:

Վերոնշյալի համատեքստում պետք է նշել, որ ժամանակակից ուղեղային կենտրոններն (ՈւԿ) իրականացնում են հետազոտական աշխատանք հանրայնորեն նշանակալի հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ, պատրաստում են վերլուծականներ, երաշխավորություններ (*recommendations*), անցկացնում են կառավարական մարմինների որոշումների նախագծերի, ծրագրերի փորձաքննություն և մատուցում են խորհրդատվական ծառայություններ: Որպես հանրային քաղաքականության ոլորտի հանգուցային կետեր՝ ՈւԿ-ներն ապահովում են ակադեմիական հանրություն-պետական իշխանություն փոխգործակցությունը՝ զբաղվելով ոչ միայն և գուցե ոչ այնքան նոր գաղափարների ստեղծման, որքան ակադեմիական հաստատություններում ստեղծված գաղափարների գեներացման և գործնական հարթություն տեղափոխման հարցերով:

Հարկ է նշել, որ ԱՄՆ-ում տարածված է այն կարծիքը, որ նման կենտրոններն իրականացնում են մի շարք առանցքային գործառույթներ, որոնք նույն արդյունավետությամբ չի կարող իրականացնել պետության բյուրոկրատական ապարատի փորձագիտական-վերլուծական մասը: Մասնավորապես, նրանք առավել անկաշկանդ են և համարձակ իրենց գնահատականներում և դեպի ապագա հայացք գցելու փորձերի մեջ՝ տեսնելու նոր հեռանկարներ և առաջարկելու ոչ ստանդարտ և նորարարական լուծումներ: Բացի այդ, վերջիններս փորձագիտական հանրության ներսում առավել արդյունավետ են հիմնում ցանցային փոխգործակցությունը, կազմակերպում և գործառնական իմաստով բոլոր օղակներին աջակցում են քաղաքականության հարցերի վերաբերյալ խորհրդատվություններով. տեղեկատվության հավաքում – գաղափարների գեներացում – առաջարկությունների մշակում [4]:

Ինչպես նշում է ԱՄՆ պետդեպարտամենտի քաղաքական պլանավորման բաժնի ղեկավար Ռիչարդ Հասսը (*Richard N. Haass*), ուղեղային կենտրոնները լրացնում են մի կողմից ակադեմիական աշխարհի, մյուս կողմից՝ իշխանության ոլորտի միջև կրիտիկական վակուումը: Համալսարաններում գիտահետազոտական աշխատանքը հաճախ ընթանում է տեսական և մեթոդական քննարկումներում, որոնք միայն հեռավոր կերպով են կապված իրական քաղաքական խնդիրների հետ: Կառավարությունում էլ պաշտոնատար անձինք, խորասուզված լինելով առօրյա քաղաքականության կոնկրետ պահանջների մեջ, բավական զբաղված են, որպեսզի մեկ քայլ հետ կատարեն և վերանայեն ամերիկյան քաղաքականության ընդհանուր հետազոտությունը: Այդ պատճառով ուղեղային կենտրոնների առանցքային գործառույթն է՝ օգնել լրացնել այդ բացը գաղափարների և գործողությունների աշխարհների միջև¹: Ավելին, ամերիկացի փորձագետ Է.Ջոնսոնի (*Erik C. Johnson*) կարծիքով՝ ՈւԿ-ների արտադրանքի հիմնական սպառողը հենց իշխանական կառույցներն են: Նրա խոսքով՝ ՈւԿ-ները.

- քաղաքական որոշումների ընդունման ընթացքում ընդլայնում են քաղաքական այլընտրանքների շրջանակը,
- սովորաբար բավական նորարարական են հիմնախնդիրների վերլուծության և լուծման մոտեցումներում, ինչը որոշում կայացնող անձանց թույլ է տալիս նոր դիրքերից մտածել հին հիմնախնդիրների մասին,
- ոչ ժողովրդահաճո որոշումների ընդունման պարագայում թույլ են տալիս տեղափոխել պատասխանատվությունը քաղաքական առաջնորդներից՝ երաշխավորությունների միջոցով նման որոշումներ առաջարկած ՈւԿ-ների վրա,
- հնարավորություն են ընձեռում իշխանության ներկայացուցիչներին բարձրացնել իրենց որակավորումը (սեմինարներ, հատուկ դասընթացներ, խորհրդաժողովներ և այլն),
- մշակում են օրենքների նախագծեր, ինչն առավել կարևոր է այն ժամանակ, երբ բյուջետային պակասուրդը թույլ չի տալիս ուղղակիորեն ներգրավել բարձրակարգ իրավաբանների,
- յուրահատուկ հնարավորություն են տալիս պետական կառավարման ոլորտ ներգրավել համապատասխան հմտություններ ունեցող պատրաստի մասնագետներ,

¹ *Richard N. Haass*, Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective // "The Role of Think Tanks in U.S. Foreign Policy". U.S. Foreign Policy Agenda (An Electronic Journal of the U.S. Department of State), Vol. 7, N 3, 2002, p. 5.

URL: http://www.usembassy-mexico.gov/bbf/ej/1102_RoleThinkTanks.pdf

- հիմնական հնարավորություն են տալիս իշխանական համակարգի պաշտոնաթող քաղաքական գործիչներին իրենց գործունեությունը շարունակել հանրային քաղաքականության ձևավորման գործընթացի վրա ազդեցության ոլորտում [5]:

Վերոնշյալին կարելի է ավելացնել, որ ՈւԿ-ների ներկայացուցիչները և ընդհանրապես փորձագիտական հանրությունը, պարբերաբար շփվելով և համագործակցելով արտերկրի գործընկերների հետ, այդ թվում՝ մասնակցելով միջազգային գիտաժողովների, խորհրդաժողովների և աշխատաժողովների, ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն կարող են նպաստել սեփական երկրի դիվանագիտությանը, ազգային շահերի պաշտպանությանն ու առաջնությունը՝ հաճախ բարձրաձայնելով այնպիսի միջպետական կամ միջազգային նշանակության խնդիրներ, որոնք տվյալ երկրի պաշտոնական դիվանագիտությունը տարբեր պատճառներով չի կարող կամ չի ցանկանում պաշտոնապես հնչեցնել: Այս երևույթն արևմտյան քաղաքագիտական գրականության մեջ ընդունված է անվանել *Track II Diplomacy*: Հետևաբար, ժամանակակից աշխարհում ոչ պետական դերակատարների ընդգրկումն արտաքին քաղաքական գործունեության մեջ կարող է էականորեն բարձրացնել երկրի արտաքին քաղաքականության արդյունավետությունը:

Ակնհայտ է, որ ներկայումս ԱՄՆ-ն է հանդիսանում ՈւԿ-ների ամենագարգացած համակարգ ունեցող երկիրը, որի վերելքային զարգացումը փոխկապակցված է Երկրորդ աշխարհամարտից հետո ի հայտ եկած իրողություններին, երբ Մառը պատերազմի տարիներին Խորհրդային Միության հետ տոտալ մրցավազքում հաջողելու նպատակով պետությունը մեծապես խրախուսում և պայմաններ էր ստեղծում նման հաստատությունների հիմնադրման համար: Ինչպես նշում է «Նորավանք» ԳԿՀ գործադիր տնօրեն Գ. Հարությունյանը՝ Միացյալ Նահանգների առաջնությունն այս բնագավառում հուշում է, որ ՈւԿ-ների արդյունավետ գործառնությունը հնարավոր է միայն այն երկրներում և հասարակություններում, որտեղ առկա են հետևյալ նախապայմանները.

- իշխանությունները, կապիտալը և ընդհանրապես հասարակությունը ոչ միայն կարևորում են մտավոր ռեսուրսների գործոնը երկրի պետական, ռազմաքաղաքական և տնտեսական համակարգում, այլև ապահովում են անհրաժեշտ պայմաններն այդ ոլորտի զարգացման համար,
- գոյություն ունի համապատասխան ակադեմիական և բուհական գիտական միջավայր, որը սնում է ՈւԿ-ներին անհրաժեշտ կադրերով և հայեցակարգային մոտեցումներով. իզուր չէ, որ ՈւԿ-ներն անվանում են ինտերֆեյս (հաղորդակցություն) ակադեմիական գիտության և կառավարության միջև,

- պետական համակարգն ունակ է ՈւԿ-ներից ստացված արդյունքները ներդնել որոշումներ ընդունելու մեխանիզմում և գործնական հարթությունում,
- արդյունավետ մեխանիզմների առկայություն, որոնք ապահովում են դրական հետադարձ կապն ՈւԿ-ների և բիզնես-կառույցների միջև [6]:

Մեզ համոզմամբ, ՈւԿ-ների զարգացած համակարգի առկայությունն էլ էապես նպաստում է ԱՄՆ որոշակի գերակայությանը ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում, այդ թվում հենց «փափուկ ուժի» տիրապետման տեսակետից, քանի որ 21-րդ դարում առանց արտաքին քաղաքականության մեջ «փափուկ ուժի» բաղադրիչի անհնար է լիարժեքորեն հավակնել գերտերության կարգավիճակին:

Պետություն-փորձագիտական հանրություն առնչությունները քննարկելիս անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետությունում (ՉԺՀ) վերջին տարիներին այս ոլորտում արձանագրվող գործընթացներին, որտեղ ՈւԿ-ների կարևորությունը գիտակցվում և խրախուսվում է ամենաբարձր քաղաքական մակարդակով: Մասնավորապես, վերջին տարիներին Չինաստանում ընդունվել են բազմաթիվ կանոնակարգեր՝ կոչված արագացնելու փորձագետների մուտքը քաղաքական պաշտոններ: Այսպես, Ազգային կուսակցության և կառավարության առաջնորդության ամրապնդման գործողությունների ծրագիր 2014-2018 (*Action Plan Outline on Building National Party and Government Leadership 2014-2018*) պաշտոնական փաստաթուղթն ընդգծում է պետական ձեռնարկություններից, համալսարաններից, հետազոտական ինստիտուտներից և համանման այլ հաստատություններից մասնագետների պետական կառավարման ոլորտ աշխատանքի ընդունման անհրաժեշտությունը: 2015թ. փետրվարին հատուկ շրջաբերականով ՉԺՀ նախագահ Սի Շինփինը (*Xi Jinping*) կոչ է արել զարգացնելու գլոբալ ազդեցության «նոր տեսակի» չինական ՈւԿ-ները և խթանելու ինտելեկտուալ հանրության ներուժը քաղաքականության խորհրդատվության բնագավառում¹: Նրա խոսքով՝ ՈւԿ-ներն ազգային «փափուկ ուժի» կարևոր բաղադրիչն են: Մինչ այդ, 2014թ. հոկտեմբերին Հնդհանուր բարեփոխումների առաջատար խմբի 6-րդ հանդիպմանը Չինաստանի նախագահը նշել էր, որ երկրի ՈւԿ-ները պետք է օժտված լինեն «չինական առանձնահատկություններով», առաջ մղեն Չինաստանի արդիականացումը և կառավարման համակարգը և ամրապնդեն Չինաստանի «փափուկ ուժը»²: Բացի այդ, 2014թ. փետրվարին ՉԺՀ

¹ From Academia to Politics: When scholars rule China, Publication // China Brief Volume: 15, Issue: 23, (07.12.2015), URL: http://www.jamestown.org/uploads/media/_CB_15_23_3.pdf

² Building Think Tanks with Chinese Characteristics: Current Debates and Changing Trends // China Brief Volume: 14, Issue: 24, (19/12/2014), pp. 14-16.

URL: http://www.jamestown.org/uploads/media/China_Brief_Vol_14_Issue_24_5.pdf

կրթության նախարարությունը շրջանառության մեջ է դրել «Չինական առանձնահատկություններով օժտված նոր ուղեղային կենտրոնների ստեղծման առաջնության ծրագիր» (*The New Think Tanks Construction with Chinese Characteristics Promotion Plan*) անվանումով փաստաթուղթը, որն ուղարկվել էր բոլոր ենթակա հաստատություններին: Ըստ այս փաստաթղթի՝ ապագայում ՈւԿ-ների հիմնական խնդիրն է լինելու աջակցել կառավարությանը: Մասնավորապես.

- հետազոտական հաստատությունները հիմնադրվելու են երկրի զարգացմանը ծառայելու նպատակով,
- պետք է կենտրոնանան առաջնահերթ պահանջների վրա (տնտեսական, քաղաքական և մշակույթի զարգացում, բնապահպանություն, կուսակցաշինություն, արտաքին հարաբերություններ և այլն),
- ներգրավեն բարձրակարգ ռեսուրսներ,
- կրթեն և վերապատրաստեն տաղանդավոր մարդկանց,
- տարբեր ուղիներով տարածեն հետազոտության արդյունքները (տպագիր և էլեկտրոնային մամուլ),
- բարեփոխեն իրենց վարչակազմը և թարմացնեն կազմակերպական կառուցվածքը [7]:

Տարբեր ոլորտներում պետություն-փորձագիտական հանրություն փոխգործակցության ակտիվացում նկատվում է նաև հարևան Թուրքիայում: Ինչպես նշում է փորձագետ Ա. Սիմավորյանը՝ 1990-ական թթ. սկզբին թուրքական քաղաքական ընտրանին հետաքրքրություն ցուցաբերեց Արևմուտքում իրենց գոյությունն արդարացրած վերլուծական կենտրոնների նկատմամբ, ինչպիսիք էին *Rand Corporation*-ն ու *The Brookings Institution*-ը: Ամերիկյան փորձի ներբերման նպատակով թուրքական մի քանի պատվիրակություններ համատեղ քննարկումներ անցկացրին վերը հիշատակված հաստատությունների ղեկավարների հետ, ծանոթացան նրանց աշխատանքային գործունեությանը: Թ. Օզալը, որն արդեն Թուրքիայի նախագահն էր և մեծ լիազորություններ ուներ ու լիբերացումը և քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը համարում էր անհրաժեշտություն, աջակցություն ցուցաբերեց պետական ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնների (ՌՀԿ) ստեղծման գործում [8, էջ 157]: Եթե մինչև ԽՍՀՄ փլուզումն արտաքին քաղաքականության «գաղափարների շուկայում» կային հատուկ նշանակություն ունեցող ՌՀԿ-ներ, որոնք զբաղվում էին այս ոլորտի խնդիրների հայեցակարգային և ռազմավարական տեսլականների վերամշակմամբ և որոշում կայացնողների վրա ունեին թույլ ազդեցություն, ապա այսօր, գործնական քաղաքականության իրականացման նպատակով, պետական մարմիններն ու այլ քաղաքական

դերակատարներ սկսել են օգտվել նրանց մշակումներից և վերլուծություններից, հատկապես արտաքին քաղաքականության և անվտանգության ոլորտում: Մյուս կողմից՝ ՌՀԿ-ները մասամբ իրենց ներդրումն են ունենում Թուրքիայի դիվանագիտական ջանքերի զարգացման և ամրապնդման գործում [8, էջ 148]:

Ամփոփելով վերոնշյալ երկրներում ինստիտուցիոնալ մակարդակով պետություն-փորձագիտական հանրություն փոխգործակցության ոլորտում գործընթացների ներկայացումը՝ տեղին է ավելացնել մեր նախորդ աշխատանքներում արտահայտած կարծիքն այն մասին, որ 21-րդ դարում ՈւԿ-ների ինստիտուտի կայացումը և ազգային անվտանգության համար պատասխանատու մարմինների հետ ՈւԿ-ների փոխադարձ գործունե կապը, բազմաթիվ հարցերում համատեղ փոխգործակցության մակարդակը պետք է դիտարկել որպես ցանկացած պետության ազգային անվտանգության ապահովման արդյունավետության կարևոր ցուցիչ [9]:

Բազմաթիվ երկրներում պետական կառավարման համակարգի գործունեության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս նման հատուկ մասնագիտացված հետազոտական հաստատությունների գործունեության արդյունավետությունը: Մասնավորապես, նրանց կողմից իրականացվող հետազոտությունների արդյունքները և տարբեր ձևաչափով թողարկվող ինտելեկտուալ արտադրանքը, այդ թվում՝ կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ կանխատեսումները, իրադարձությունների զարգացման սցենարները, երաշխավորությունները, քաղաքական վերնախավի որոշումների ինտելեկտուալ սպասարկումը մեծապես նպաստում են քաղաքական վերնախավի կողմից կայացվող որոշումների արդյունավետության բարձրացմանը և հնարավոր ռիսկերի նվազեցմանը:

Ինչ վերաբերում է կանխատեսումներին, ապա այստեղ չափազանց հետաքրքրական փորձի օրինակ կարող է ծառայել Մինգապուրը, որն ազգային անվտանգության ոլորտում իրականացվող կանխատեսումների առավել բարձր հավանականություն և ճշգրտություն ստանալու նպատակով ներդաշնակել է փորձագիտական աշխատանքը և ժամանակակից տեխնոլոգիաները: 2004թ. Մինգապուրի կառավարությունը երկրի ազգային անվտանգության համակարգի ամրապնդման նպատակով հիմնել է *Risk Assessment and Horizon Scanning (RAHS)* ռիսկերի գնահատման և կանխատեսման ծրագիրը, որը թույլ է տալիս փորձագետներին առավել արդյունավետ իրականացնել իրենց աշխատանքը: Նշենք, որ *RAHS*-ը ժամանակակից տեխնոլոգիա է, որը հիմնված է «կոգնիտիվ մոդելի» վրա և նախատեսված է մարդու մտածելու գործընթացի նմանակման համար: Վերջինս թույլ է տալիս ամբարել տվյալների հսկայական ծավալներ և նախատեսված է գործնականորեն բոլոր ոլորտներից ստացվող տեղեկատվության ռազմավա-

րական վերլուծության համար: Այդ տեխնոլոգիայի միջոցով ստեղծվում են մոդելներ, որոնք կարող են կիրառվել հնարավոր իրադարձությունների և երկրի վրա բազմաբնույթ ազդեցությունների կանխատեսման համար: Օգտագործելով տեղեկատվական այդ բազան, որը կոչվում է գաղափարների տվյալների բազա, RAHS-ի ընձեռած հնարավորությունների օգտագործմամբ վերլուծաբանները պատրաստում են տեղեկանքներ, թե ինչպես կարող են զարգանալ կոնկրետ իրադարձությունները և ինչպիսին կարող են լինել վտանգներն ու սպառնալիքները: Պետք է նշել, որ այստեղ խոսքը ոչ այնքան ուղղակիորեն ապագայի կանխատեսման, որքան ապագայի զարգացման մի քանի հավանական տարբերակների (սցենարների) նկարագրության մասին է, ինչը ցույց է տալիս կառավարությանը, թե հատկապես որ ուղղությունների վրա պետք է առավելապես ուղղել ջանքերը¹: Մեր կարծիքով՝ այս դեպքում Մինգապուրի կառավարության մոտեցումն ասոցացվում է Ջ.Սքոթ Արմսթրոնգի (*J. Scott Armstrong*) ապագայի պլանավորման և ցանկալի ապագայի կերտման դրույթին, ըստ որի՝ կանխատեսումն առավելապես վերաբերում է այն հարցին, թե ինչպիսին կարող է լինել ապագան: Այն ժամանակ, երբ պլանավորումը ձևակերպում է, թե ինչպիսին պետք է լինի ապագան [10]: Այս համատեքստում հատկանշական է նաև Կունցի և Օ'Դոնելի (*Kuntz&O'Donnell*) կարծիքը, ըստ որոնց՝ պլանավորումը նախօրոք ընդունված որոշումն է այն մասին, թե ինչ է պետք անել, երբ անել և ով է կատարելու: Պլանավորումը կամուրջ է անցկացնում մեր ներկա և ցանկալի վիճակների միջև [11]:

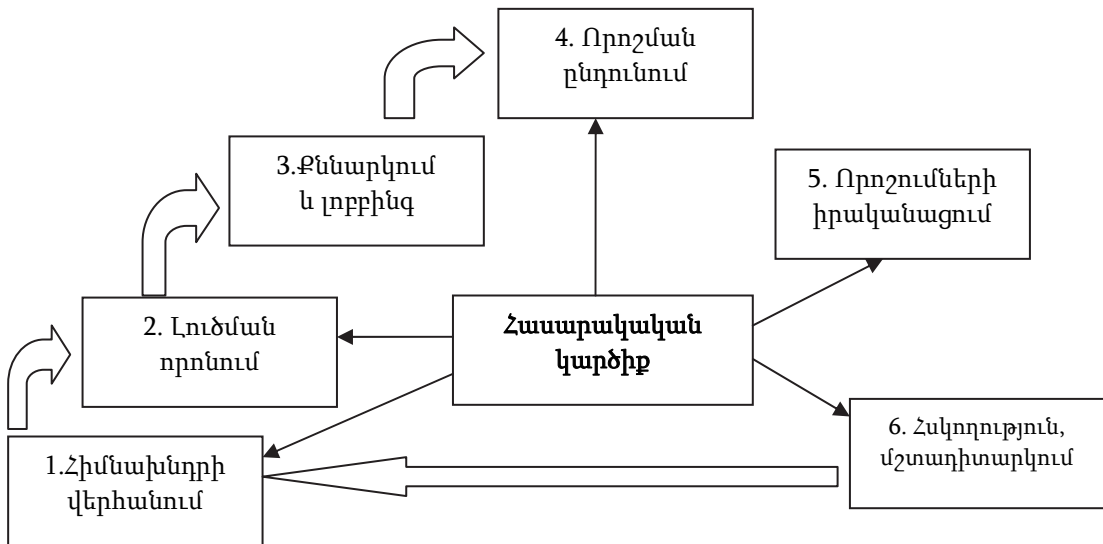
Պետություն-փորձագիտական հանրություն փոխգործակցության հարցերը քննարկելիս անհրաժեշտ ենք գտնում ներկայանցել, թե քաղաքական որոշումների ընդունման շղթայի հատկապես որ փուլում է առավել արդյունավետ փորձագիտական հանրության (ի դեմս ՈւԿ-ների) ներգրավումը: *Գծապատկեր 1*-ում ներկայացված է քաղաքական որոշումների ընդունման դասական պարբերաշրջանը: Համաձայնելով ռուսաստանցի հայտնի փորձագետ Ա.Սունգուրովի կարծիքին՝ պետք է նշել, որ փորձագիտական հանրությունն առավելապես պետք է ներգրավված լինի 2-րդ՝ լուծման որոնման փուլում, չնայած և՛ 1-ին՝ խնդրի վերհանում, և՛ 6-րդ՝ հսկողություն և մշտադիտարկում փուլերում նույնպես փորձագիտական հանրության դերակատարությունը պետք է բարձր լինի [12]:

Հետխորհրդային տարածքի երկրներում պետություն-փորձագիտական հանրություն փոխգործակցության ոլորտում նույնպես կան որոշակի հետաքրքիր գործընթացներ, սակայն, հաշվի առնելով հոդվածի ձևաչափով նման ծավալուն և բազմաշերտ հարցի ներկայացման սահմանափակումները, ցույց տանք միայն ՈւԿ-ների քանակական ցուցանիշով, կայացվածության և հանրային քաղաքա-

¹ RAHS Programme office. URL: <http://www.rahs.gov.sg/public/www/home.aspx>

Գծապատկեր 1

Քաղաքական որոշումների ընդունման պարբերաշրջան

կանությունում դերակատարության մակարդակով հետխորհրդային բոլոր երկրներին գերազանցող Ռուսաստանի Դաշնության փորձից մեկ կարևոր օրինակ: Ռուսաստանի ռազմավարական մշակումների կենտրոնն իր հիմնադրումից (1999թ.) սկսած՝ ՌԴ կառավարության բարձրաստիճանի պաշտոնյաների ղեկավարությամբ (Գ.Գրեֆ, Դ.Կոզակ) սկսել էր երկրի զարգացման հայեցակարգի մշակումը, որը դարձավ ՌԴ ապագա նախագահ Վ.Պուտինի ծրագրային փաստաթուղթը: Այս հայեցակարգի հիման վրա, որը կոչվում էր «Մինչև 2010թ. ժամանակաշրջանի ՌԴ զարգացման սոցիալ-տնտեսական ռազմավարությունը» մշակվել և կառավարության նիստում հաստատվել էին ՌԴ կառավարության երկարաժամկետ (մինչև 2010թ.) սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության ուղղությունները: Այդ հիմնական ուղղությունները դարձան գաղափարական հենքը կառավարության հետագա հայեցակարգային փաստաթղթերի, գործողությունների ծրագրերի և միջնաժամկետ ծրագրերի համար [13]: Բացի այդ, 2011թ. ՌԴ Անվտանգության խորհրդի, վերջինիս աշխատանքային մարմինների և աշխատակազմի գործունեության գիտամեթոդական և փորձագիտական-վերլուծական ապահովման նպատակով ստեղծվել է Անվտանգության խորհրդին կից Գիտական խորհուրդ, որն իրականացնում է հետևյալ գործառնությունները.

- Անվտանգության խորհրդի, նրա աշխատանքային մարմինների և աշխատակազմի գիտամեթոդական և փորձագիտական-վերլուծական գործունեության ապահովում;

- Անվտանգության խորհրդին ազգային անվտանգության ոլորտում համակարգային գիտական հետազոտությունների իրականացման վերաբերյալ առաջարկությունների և երաշխավորությունների նախապատրաստում;
- ՌԴ ազգային անվտանգության ռազմավարության գիտական հիմնավորման մեթոդաբանության կատարելագործում;
- ՌԴ սոցիալ-տնտեսական զարգացման և ազգային անվտանգության ապահովման վրա ազդող ներքին և արտաքին սպառնալիքների գիտական-մեթոդական գնահատում և կանխատեսում;
- Անվտանգության խորհրդի, վերջինիս աշխատանքային մարմինների և աշխատակազմի՝ ՌԴ ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման և ճշգրտման գործունեության գիտամեթոդական ուղեկցում, այդ թվում՝ ազգային անվտանգության ապահովման ազգային ռազմավարական առաջնահերթությունների, չափորոշիչների և ցուցիչների, ինչպես նաև ՌԴ նախագահի հաստատմանը ենթակա ռազմավարական պլանավորման փաստաթղթերի վերաբերյալ առաջարկությունների և երաշխավորությունների նախապատրաստում, ազգային անվտանգության վիճակի և սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի գնահատում, մասնակցություն ազգային անվտանգությանն առնչվող պետական նպատակային ծրագրերի, ինչպես նաև ՌԴ-ում իրավիճակային կենտրոնների համակարգի կատարելագործման վերաբերյալ առաջարկությունների նախապատրաստմանը;
- Նորմատիվ իրավական ակտերի, հայեցակարգային, դոկտրինալ, վերլուծական և այլ փաստաթղթերի նախագծերի, ինչպես նաև ազգային անվտանգության ապահովման հարցերի վերաբերյալ առաջարկությունների գիտական փորձագիտության իրականացում;
- Ազգային անվտանգության ապահովման ոլորտում պետական քաղաքականության իրականացման հարցերում Անվտանգության խորհրդի և վերջինիս աշխատանքային մարմինների որոշումների նախագծերի գիտական հիմնավորում;
- Արտերկրում և ՌԴ-ում ազգային անվտանգության ապահովման տեսության և պրակտիկայի համեմատական վերլուծության իրականացում¹:

Ամփոփում և առաջարկություններ

Ազգային անվտանգության ապահովումը, որպես զարգացման առավել օպտիմալ միջոցների, մեթոդների, ուղիների որոնման, հիմնավորման ու իրականացման, անվտանգության համակարգի կատարելագործման, իրական և հնարավոր

¹ Совет Безопасности Российской Федерации. URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/19/53.html>

սպառնալիքների ու վտանգների բացահայտման գործընթաց, կարող է արդյունավետ իրականացվել միայն հասարակության կազմակերպական և մտավոր ներուժի համակարգված կիրառման պարագայում: Ինչպես նշում է Զ.Բժեզինսկին (*Zbigniew Brzezinski*), գլոբալացման դարաշրջանում անվտանգության բացակայությունը կդառնա երկարաժամկետ իրականություն, իսկ ազգային անվտանգության ամրապնդման ուղիների որոնումը՝ մշտական մտահոգության առարկա [14]: Հենց այս համատեքստում խնդիրները դիտարկելիս անհրաժեշտ է նշել, որ վերոնշյալ ուղիների որոնման գործում անգնահատելի դեր կարող են խաղալ պետություն-փորձագիտական հանրություն փոխգործակցությունից ստացվող սիներգետիկ էֆեկտը և համապատասխան գիտելիք կրող անձանց ներգրավումն ազգային անվտանգության ապահովման գործընթացում: Խնդիրը հատկապես արդիական է Հայաստանի ներկայիս իրողությունների՝ գլոբալ, տարածաշրջանային և ներքին բազմաբնույթ մարտահրավերներին արդյունավետ պատասխաններ գտնելու տեսանկյունից: Ա.Պանարինի դիպուկ բնորոշմամբ՝ յուրաքանչյուր ժողովրդի առաջ ի հայտ է գալիս կոշտ երկրնորանք. կամ իրեն կհաջողվի կառուցել ապագայի արդյունավետ սեփական ռազմավարություն, կամ այդ ապագան նրա փոխարեն կառուցում են ուրիշները՝ սեփական հետաքրքրություններին համապատասխան [15]:

Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանում ՈւԿ-ների ոլորտն ինստիտուցիոնալ առումով, ցավոք, դեռևս բավարար չափով կայացած չէ, իսկ հաշվի առնելով կադրային, կազմակերպական, ֆինանսական և ինտելեկտուալ ռեսուրսները՝ երկրում գործող ավելի քան վեց տասնյակ վերլուծական հաստատությունների մեծամասնությունը պատրաստ չէ արդյունավետ կերպով ներգրավվել պետության հետ փոխգործակցության և որոշումների կայացման գործընթացում: Մյուս կողմից՝ Հայաստանում առկա են կայացած, կազմակերպական և ինտելեկտուալ բավարար ռեսուրսներ, հետազոտական ավանդույթներ ունեցող ՈւԿ-ներ և ակադեմիական հաստատություններ, որոնք ոլորտում պետության նպատակաուղղված քաղաքականության պարագայում կարող են իրենց նպաստն ունենալ երկրի կառավարման ոլորտի արդյունավետության և ազգային անվտանգության ապահովման մակարդակի բարձրացման գործում:

Ամփոփելով և հիմնվելով միջազգային առաջավոր փորձի ուսումնասիրության արդյունքների վրա՝ կարող ենք առաջարկել հետևյալ քայլերը, որոնք, մեր կարծիքով, կարող են նպաստել և՛ պետական, մասնավորապես՝ ազգային անվտանգության ոլորտում իրականացվող պետական քաղաքականության ինտելեկտուալ սպասարկման մակարդակի բարձրացմանը, և՛ ՈւԿ-ների ոլորտի կայացման գործընթացի արագացմանը.

- Ազգային անվտանգության խորհրդին (ԱԱԽ) կից ստեղծել փորձագիտական խորհուրդ, որտեղ կիրավիրվեն ինչպես ՈւԿ-ների, այնպես էլ ակադեմիական շրջանակների ճանաչված մասնագետներ: Ակնկալվում է, որ անհրաժեշտ կլինի մշակել նաև վերոնշյալ Փորձագիտական խորհրդի կանոնակարգ, որի միջոցով հնարավոր կլինի առավելագույն կերպով գործնական հարթություն տեղափոխել այդ մարմնի գործունեությունը:
- ԱԱԽ աշխատակազմի համապատասխան ստորաբաժանմանը կամ աշխատակցին վերապահել փորձագիտական հանրության հետ կապի ապահովման գործառնություն: Վերջինս ենթադրում է փորձագետների և ՈւԿ-ների տվյալների բազայի ստեղծում, ՈւԿ-ների ոլորտի, այդ թվում՝ հրապարակումների, կազմակերպվող միջոցառումների մշտադիտարկման անցկացում, արտերկրի և Հայաստանի ՈւԿ-ների՝ ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովման տեսակետից հետաքրքրություն ներկայացնող հրապարակումների վերաբերյալ զեկուցում ԱԱԽ քարտուղարին և համապատասխան ստորաբաժանմանը: Բացի այդ, անհրաժեշտ կլինի նաև պարբերաբար պատրաստել վերլուծական տեղեկանքներ ՈւԿ-ներում գեներացվող գաղափարների, առաջարկությունների և գործընթացների վերաբերյալ:
- Հայաստանում ներդնել բազմաթիվ երկրներում կիրառվող «պտտվող դռների» (*revolving doors*) համակարգը, որի միջոցով պետական կառավարման ոլորտ կներգրավվեն ՈւԿ-ների փորձագետները և ակադեմիական ոլորտի ներկայացուցիչները, որոնք ունեն հետազոտական և վերլուծական աշխատանքի փորձ:
- Քաղաքացիական ծառայողների և քաղաքացիական հատուկ ծառայողների պարտադիր վերապատրաստման դասընթացների ծրագրում ներառել պետություն-փորձագիտական հանրություն փոխգործակցության հարցերին առնչվող հատուկ մշակված մասնագիտական դասընթաց:

Հուլիս, 2016

Աղբյուրներ և գրականություն

1. Միրումյան Կ, Արևշատյան Ս., Հայ փիլիսոփայության պատմություն // Եր., Լուսաբաց, 2007, էջ 53:
2. Туронок С.Г., Политический анализ и прогнозирование: учебник для бакалавриата и магистратуры // М., Издательство Юрайт, 2016, с. 70-71.
3. Freschi Catherine, Gaffney John, French think tanks in comparative perspective // Stone D., Denham A. (eds.). Think Tank Traditions: Policy Research and Politics of Ideas, 2004, pp. 110-111.

4. *Лившин А.*, Региональный обзор: США // Атлас аналитических центров: русистика зарубежом. Rethinking Russia, 2016, с. 42.
5. *Erik C. Johnson*, How Think Tanks Improve Public Policy // Economic Reform Today, N 3, 1996, p. 36.
6. *Հարությունյան Գ.*, «Ուղեղային կենտրոնները» և ազգային անվտանգությունը // «21-րդ դար», թիվ 1 (35), 2011, էջ 7:
7. Աթոյան, Վ., Մովսիսյան, Շ. (2016). *Չինաստանի ուղեղային կենտրոնները*. Եր., «Տնտեսագետ», («Ամբերդ» մատենաշար):
8. Սիմավորյան, Ա. (2015). Թուրքիայի հետազոտական կենտրոնները. «Տարածաշրջանի հետազոտական կենտրոնները (Վրաստան, Ադրբեջան, Թուրքիա)», Եր., «Նորավանք» ԳԿՀ:
9. Աթոյան, Վ. (2014). *Ազգային անվտանգության հիմնախնդիրներ (դասախոսություններ)*. Եր., «Տնտեսագետ»:
10. Атоян, В. (2015). «Мозговые центры» в системе обеспечения национальной безопасности. «Вестник АГЭУ», 4 (40), 127-139.
11. *Armstrong J.S.*, Long-Range Forecasting: From Crystal Ball to Computer // N.J.: Wiley-Interscience, 1985, p. 6.
12. *Кунц Г., О’Доннел С.*, Управление: Системный и ситуационный анализ управленческих функций // т. 1, М., Прогресс, 1981, с. 147.
13. *Сунгуров А.*, Как возникают политические инновации: «фабрики мысли» и другие институты-медиаторы // М., Политическая энциклопедия, 2015, с. 78.
14. *Зайцев Д.*, Аналитические центры как субъекты политического процесса // Дисс. на соис. уч. ст. канд. пол. наук, М., 2009, с. 77.
15. *Бжезинский Зб.*, Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство // М., Международные отношения, 2010, с. 19.
16. *Панарин А.С.*, Глобальное политическое прогнозирование // М., Алгоритм, 2000, с. 13.

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՓՈՐՁԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐՈՒԹՅՈՒՆ ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Վարդան Աթոյան

Ամփոփագիր

Հոդվածում քննարկվում են պետություն-փորձագիտական հանրություն փոխգործակցության հարցերն ազգային անվտանգության ապահովման համատեքստում: Ներկայացվում են տարբեր երկրներում, մասնավորապես Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, Թուրքիայում, Չինաստանում, Ռուսաստանի Դաշնությունում, Սինգապուրում, Ֆրանսիայում պետության կողմից այս ոլորտում իրականացվող քաղաքականությունը, փորձագիտական հանրության անհատական և ինստիտուցիոնալ մակարդակով պետական կառավարման գործընթացում ներգրավման մեխանիզմները:

Իրականացված ուսումնասիրության հիման վրա ներկայացվում են կոնկրետ առաջարկություններ, որոնք կարող են նպաստել Հայաստանում պետության և փորձագիտական հանրության միջև համագործակցության ակտիվացմանը, ինչպես նաև պետական կառավարման, այդ թվում ազգային անվտանգության ապահովման համակարգի արդյունավետության բարձրացմանը:

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВО-ЭКСПЕРТНОЕ СООБЩЕСТВО В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Вардан Атоян

Резюме

В статье обсуждаются вопросы взаимодействия государства и экспертного сообщества в контексте обеспечения национальной безопасности. Рассматривается политика разных стран в этой сфере, в частности, США, Турции, Китая, России, Сингапура, Франции, а также механизмы привлечения экспертного сообщества в сферу государственного управления на индивидуальном и институциональном уровне.

На основе исследования представлены конкретные предложения, которые могли бы способствовать укреплению и активизации сотрудничества между государством и экспертным сообществом Армении, а также повышению эффективности системы государственного управления и обеспечения национальной безопасности.

INTERACTION BETWEEN THE STATE AND EXPERTS' COMMUNITY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY

Vardan Atoyan

Resume

The article discusses issues of State – experts' community relations in the context of ensuring the national security. Policies implemented in the USA, Turkey, China, Russian Federation, Singapore and France are discussed in the mentioned article, along with the issues of engagement mechanisms of experts' community in the state governance processes at individual and institutional levels.

On the basis of the study proposals are presented to promote cooperation between the State and experts' community in Armenia, including for efficiency of the national security system.